

**Семинар
5-тақырып.
Азаматтық іс жүргізудегі
үшінші тұлғалар**

- Азаматтық іс жүргізуге қатысушы субъектілерден басқа, дауды шешу кезінде тараптардың арасында өзге де мүдделі тұлғалар болуы мүмкін. Мысалы, ерлі-зайыптылардың жалпы ортақ меншігіндегі үлестерін бөлу туралы даулы істер бойынша өзге де туысқан адам мүдделі болуы мүмкін. Себебі, ол өз мүлкін ерлі-зайыптыларға уақытша пайдалануға берген, енді сол мүлікті қайтаруды талап етуі мүмкін.
- Үшінші тұлғалар өздерінің субъективтік құқықтары мен мүдделерін қорғау үшін басталып кеткен азаматтық процеске қатысатын және мүдделері тараптардың (талап қоюшы мен жауапкердің) құқықтары мен мүдделерімен сәйкес келмейтін тұлғалар.
- Үшінші тұлғалардың процеске қатысуының негізгі себебі- олардың қаралып жатқан азаматтық істе өздерінің жеке мүдделері бар. Іс бойынша сот шешімі олардың материалдық құқықтары мен міндеттеріне әсер етуі мүмкін. Бұған қоса үшінші тұлғалар институты нақты бір іс бойынша бірнеше әртүрлі талаптарды біріктіруге мүмкіндік береді, істің бүкіл мән-жайларын сотпен толық зерттеуді қамтамасыз етеді және негізсіз сот шешімдерін шығарудан сақтайды дегуге болады.
- Үшінші тұлғалардың іс бойынша мүдделерінің сипаты әртүрлі болуы мүмкін, сондықтан олардың екі түрі болады:
 - 1) Даудың пәніне дербес талап қоятын үшінші тұлға;
 - 2) Дайдың пәніне дербес талап қоймайтын үшінші тұлға.
- Даудың пәніне дербес талап қоятын үшінші тұлғалар. Даудың пәніне дербес талап қоятын

- Мүдделіліктің әртүрлі сипаты азаматтық іс жүргізу заңында үшінші тұлғалардың азаматтық процеске қатысуының екі түрін немесе екі түрін бекітуге негіз болды:
- 1) дау нысанасына дербес талаптарды мәлімдейтін үшінші тұлғалар (ҚР АІЖК 52-б.);
- 2) даудың нысанасына дербес талаптарды мәлімдемейтін үшінші тұлғалар (ҚР АІЖК 53-бабы).
- Заңда азаматтық процесте үшінші тұлғалар институтын белгілеу мақсаттары:
- -істе тарап болып табылмайтын, бірақ оның нәтижесіне материалдық-құқықтық қызығушылығы бар субъектіге уақытылы сот қорғауын қамтамасыз ету;
- - іс жүргізу үнемдеуге қол жеткізу (сот бір мезгілде екі талап-арызды шешеді: талап қоюшы қойған талап және үшінші тұлғаның талап-арызы);
- - соттың өзара байланысты талаптар бойынша бір-біріне қайшы келетін шешімдер шығаруының алдын алу.

- Іске дербес талаптармен кіріскеннен кейін үшінші тұлға талап қоюшының құқықтарын пайдаланады. Алайда, үшінші тұлғаның іс жүргізу жағдайы талапкердің жағдайына толығымен ұқсас, ал «үшінші тұлға» термині бұл жағдайда «кейде әдебиетте айтылған сияқты таза техникалық мәнге ие» деген мағынаны білдіреді. Сонымен қатар, үшінші тұлға даудың басқа да қатысушыларымен талапкерлер мен теңестерге тән емес ерекше қатынастарда болады. Мысалы, егер үшінші тұлға екі тараппен да даулы қарым-қатынаста болса, үшінші тұлғаның талабы бойынша жауапкер талапкер мен жауапкер болып табылады. Әдебиетте кейде осылай болады деген пікір айтылады және үшінші тұлғаның талаптардың біріне талап қоюы мүмкін емес. Бұл қате пікір. Жекелеген жағдайларда үшінші адам жауапкерге осындай талап қоймастан, талапкерге ғана дербес талап қоя алады. Мысалы, үшінші тұлға үй иесінің жалға алушыны шығару туралы талап-арызы бойынша іске кірісе алады. Жауапкерді шығаруға мүдделі болмаса, үшінші тұлға өзінің талап қоюын тек талапкерге аудара алады. Егер іске кіретін адамның талап етуі жауапкерге жүгінсе, бірақ ол бір мезгілде талапкердің талап қоюына қайшы келсе, онда мұндай адам істе үшінші адамның іс жүргізу жағдайын дербес талаптармен алуы тиіс, ал оның талап-арызы бойынша жауапкерлер бастапқы талапкер мен жауапкер болады. Егер іске енген адамның талап етуі жауапкерге жүгінсе, бірақ талапкердің талап қоюына қайшы келмесе, мұндай адам іске басталып кеткен процеске кіретін теңесушінің іс жүргізу жағдайын алуы тиіс. Мысалы, авторлық құқықтарды қорғауға талап қою бойынша, егер оның өзінің бірлескен авторына қандай да бір талаптар болмаса, талапкердің тең авторы іске кіруі мүмкін. Осылайша, үшінші тұлғаның талабы бойынша жауапкер, әдетте, бастапқы талапкер мен жауапкер болып табылады. Жекелеген жағдайларда үшінші адамның талап қоюы бойынша жауапкер тек бір талапкер болуы мүмкін. Басталған процеске кірген адамның жағдайы туралы мәселенің дұрыс шешілуі сот шығындарын дұрыс бөлуді да негіздейді. Егер үшінші тұлға бір талапкерге талап қойса және талап қойылса, онда үшінші тұлғаның талап қоюшының шығындарын өтетуге құқығы бар. Егер талап екі тарапқа берілсе және қанағаттандырылса, екі тарап сот шығындарын үшінші тұлғаға өтеуге тиіс. Егер іске енген адам тек жауапкерге талап қойса, ол теңест болып табылады және жауапкерден сот шығындарын (талап-арыз қанағаттандырылған жағдайда) өтеуге құқығы бар.

-
- Үшінші тұлға даулы материалдық құқықтық қатынастар субъектісі дербес талапсыз болып табылмайды, сондықтан оған сот шешімімен қандай да бір міндет жүктелмейді. Жалпы ереже бойынша заңды күшіне енген сот шешімінің материалдық-құқықтық салдары үшінші тұлғаларға қолданылмайды. Бірақ бұл сот шешімінің үшінші тұлғалардың құқықтары мен міндеттеріне әсері тек регресстік немесе басқа да ұқсас талап қою үшін формальды негіз болып табылады дегенді білдірмейді. Мұндай талап мүдделі тұлғаның ерік білдіруіне байланысты бір жағдайда қойылуы мүмкін, ал басқаларында - жоқ. Сот шешімінің үшінші тұлғалардың құқықтары мен міндеттеріне ықпалы қандай да бір құқықтық қатынастар белгіленетін сот шешімінің заңды күші оның преюдициялық сипатының салдарынан үшінші тұлғаларға қолданылады деген мағынада түсіну керек. Кері талап-арыздар бойынша процесте үшінші тұлғалардың қатысуымен шығарылған шешіммен белгіленген фактілер мен құқықтық қатынастар дау айтыла алмайды. Демек, үшінші тұлғаның бөтен дау бойынша процестегі дербес талаптарсыз заңды мүддесі талапкер мен жауапкер арасында құқықтық қатынастардың пайда болу негіздерінің заңды фактілерін анықтау болып табылады. Материалдық-құқықтық сипаттағы бұл заңды мүдде тікелей сот қорғауы беріледі, яғни ол заңмен қорғалады.
 - Дау нысанасына дербес талаптарды мәлімдемейтін үшінші тұлға-бұл өзінің заңмен қорғалатын мүдделерін қорғау мақсатында бастапқы Тараптар арасындағы процеске кіретін немесе тартылған, сот талқылауының нысанасы болып табылатын даулы құқықтық қатынастармен өзара байланысты материалдық құқықтық қатынастардың болжамды қатысушысы.

-
- Үшінші тұлғаға кіру және тарту туралы арызда оған жол берілуі немесе процеске тартылуы мүмкін негіздерге нақты нұсқаулар болуға тиіс.
 - Үшінші тұлғаның процеске кіруіне (тартылуына) негіз ретінде материалдық құқықтық қатынастар жүйесіндегі Субъектінің жағдайы туралы объективті деректер түсіндіріледі. Бұл, ең алдымен, үшінші тұлға мен іс бойынша Тараптардың бірінің арасындағы материалдық құқықтық қатынастардың болуы туралы мәліметтер, сондай-ақ заң осы құқықтық қатынастардың өзгеруін, тоқтатылуын немесе жаңасының туындауын олардың болуымен немесе болмауымен байланыстыратын заңды фактілер. Бұл ережені былайша тұжырымдауға болады: үшінші тұлғаның іске кіруі (тартылуы) үшін үшінші тұлғаға талап қою мүмкіндігі немесе Тараптардың бірі мен үшінші тұлға арасындағы негізгі, даулы құқықтық қатынастардың өзара байланысымен негізделген үшінші тұлғада талап қою құқығының туындауы негіз болады.
 - Үшінші тұлғаға кері талап қоюдың туындауы, сондай-ақ алимент мөлшерін өзгерту құқығынан туындайтын талап қою мүмкіндігі неғұрлым типтік негіз болып табылады.

- Сот практикасын талдау үшінші тұлғалардың іске дербес талаптарсыз қатысуы үшін бірқатар негіздерді бөлуге мүмкіндік береді: бұрынғы ерлі - зайыптылар арасында ҚЖА-дағы пайды бөлу туралы істер бойынша-пай үлесіне сәйкес тұрғын үй алаңын және тұрғын үй алаңын ТҚК мүшесіне пайдалануға беру туралы кооперативке (үшінші тұлғаға) талап қоюдың туындау мүмкіндігі; мүлікті тыйым салудан босату туралы істер бойынша-кепілмен қамтамасыз етілген қарыз шартын бұзу немесе сақтау туралы үшінші тұлғаға талап қоюдың
- Процеске кіретін немесе тартылған үшінші адам Заңда көзделген барлық іс жүргізу әрекеттерін жасауға: куәлардан жауап алу туралы, сараптама тағайындау туралы өтініш жасауға, қарсылық білдіруге, дәлелдемелер ұсынуға және т.б. құқылы.
- Жауапкер жағында іске қатысатын дербес талаптарды мәлімдемейтін үшінші тұлғаларды тиісті деп санауға болмайды, себебі олар даулы құқықтық қатынастардың субъектілері болып табылмайды. Тиісті, кез келген жауапкер сияқты, ол белгілі бір құқықтық қатынастағы бастапқы талапкердің қойған талабы бойынша тікелей жауап береді.